

Eduskunnan lakivaliokunnalle

Pyydettyinä lausuntonaan Raiskauksen määritelmä suostumusperustaiseksi - Suostumus2018 kansalaisaloitteen (KAA 2/2019 vp) ehdottamasta rikoslain muuttamisesta Väestöliitto ry esittää kunnioittaen seuraavaa:

Kansalaisaloite Suostumus2018 esittää raiskauksen määritelmän muuttamista suostumusperustaiseksi. Ilman toisen suostumusta tapahtuva sukupuoliyhteys olisi aina raiskaus. Nykyisen rikoslain 20 luvun 1 § 1 momentti määrittelee raiskauksen väkivallan uhan tai väkivallan tekemisen avulla pakottamiseksi sukupuoliyhteyteen. Tekijän ei odoteta olevan selvillä tai selvittävän uhrin suostumusta millään tavalla. Vain tilanteissa, joissa uhri on tiedottomassa tai toimintakyvyttömässä tilassa, esim. nukkuu, hänen suostumuksensa puute on huomioitu.

Väestöliitto kannattaa raiskauksen määritelmän muuttamista suostumukseen perustuvaksi.

Väestöliiton näkemyksen mukaan esitetty muutos raiskauksen määritelmään vahvistaa yksilön seksuaalista itsemääräämisoikeutta. Seksuaalioikeuksiin kuuluu saada vapaasti päättää, kenen kanssa ja millä tavalla seksuaaliseen kanssakäymiseen ryhtyy, jos ryhtyy. *International Planned Parenthood Federationin* seksuaalioikeuksien julistuksen mukaan jokaisella on oikeus saada suojelua sukupuoleen perustuvalta ja seksuaaliselta väkivallalta. Yksilön seksuaalisen vapauden harjoittaminen ei saa aiheuttaa muiden syrjintää eikä vähentää heidän oikeuksiaan eikä vaarantaa lasten kehitystä.¹

¹ https://www.ippfwhr.org/wp-content/uploads/2018/08/Sexual_Rights-_an_IPPF_Declaration__1_.pdf

Sukupuolilyhteyden vastustaminen nykylainsäädännössä

Nykyisessä lainsäädännössä uhria velvoitetaan tietoisesti kieltäytymään tai taistelemaan sukupuoliyhteyttä vastaan, jotta tapahtumaa voitaisiin pitää raiskauksena. Lainsäädäntö heikentää naisten suojaa väkivallalta, koska se mahdollistaa uhrin pelon aikaansaaman toimintakyvyttömyyden hyväksi käyttämisen ilman, että kyseessä olisi rikoslain tarkoittamassa mielessä raiskaus.

Uhrin tulkitaan suostuneen sukupuoliyhteyteen, jos hän ei ole sanonut ”EI” tai hän ei ole laittanut vastaan seksuaalisen teon aikana. Neurologiseen pelkoreaktioon pohjautuva jäykistyminen (taistele tai pakene -reaktio), liikkumattomuus tai lamaantuminen eivät ole seksuaalisessa tilanteessa merkkejä suostumuksesta seksiin, vaan uhrin kokemasta äärimmäisestä hädästä, uhasta, kauhusta tai pelosta.

Väestöliiton nuorten palveluissa on havaittu raiskauksen tai muun seksuaalisen väkivallan uhriksi joutuneiden nuorten usein lamaantuvan tai jähmettyvän toimintakyvyttömäksi. Lamaantunut tai jäykistynyt uhri ei kykene ilmaisemaan vastustustaan eikä reagoimaan tietoisesti seksuaalisessa tilanteessa.

Vanhat sanonnat, kuten ”kauhusta kankeana”, ”pelosta jäykkänä” ja ”kauhusta kalpeana” ovat kuvanneet jo aikojen saatossa sen, jolle neurotieteilijä ja psykiatri Stephen Porges on antanut selityksen polyvagaalisessa teoriassaan.² Seksuaalisen väkivallan uhriksi joutunut voi lamaantua eli joutua neurologiseen tilaan, jossa ei kykene minkäänlaiseen fyysiseen toimintaan – lihakset eivät tottele. Kyseessä on sama ilmiö kuin kissan kynsiin joutuneella valekuolleella hiirellä.

Lamaantuminen on ilmaus passiivisesta puolustautumisesta. Passiivisessa puolustautumisessa on kyse automaattisesta hermostollisesta prosessista eli neuroseptiosta, joka tapahtuu aivojen primitiivisissä osissa ilman tietoista toimintaa tai päättelyä. Passiivinen puolustautuminen seksuaalisen trauman aikana mahdollistaa suojautumisen kivulialta sekä nöyryyttäviltä, pelottavilta ja ahdistavilta kokemuksilta sekä potentiaalisesti henkeä uhkaavalta tilanteelta. Passiivinen puolustautuminen aktivoituu äärimmäisessä hädässä. Passiivista puolustautumista ei tule sekoittaa uhrin suostumuksen antamiseen seksuaaliseen tekoon.

Nykykäytännön mukaan rikosprosessissa lamaantuminen ja passiivisuus tai jäykistyminen seksuaalisen teon aikana voidaan jopa tulkita vapaaehtoiseksi suostumukseksi seksiin. Passiivinen puolustautuminen seksuaalisen trauman aikana kertoo tilanteeseen liittyvästä äärimmäisestä hädästä, ei suostumuksesta seksiin. Nykylainsäädäntö mahdollistaa lamaantumisen tulkittamisen suostumuksena seksiin ja siten lamaantunut raiskauksen uhri jää vaille rikoslain suojaa.

Suostumusperustaisessa raiskauslainsäädännössä tekijä ei voi enää puolustautua sillä, ettei uhri ilmaissut kieltäytymistään seksistä. Jos vastapuoli ei kykene lamaantumisensa vuoksi ilmaisemaan tahtoaan ryhtyä seksiin, täyttyvät raiskauksen tunnusmerkit. Sukupuolilyhteys toimintakyvyttömäksi lamaantuneen henkilön kanssa ei olisi enää sallittua.

Suostumuksen puutteeseen perustuvalla raiskausmääritelmällä parannetaan uhrin oikeusturvaa ja madalletaan kynnystä tehdä poliisille ilmoitus seksuaalisesta väkivallasta. Nykytilanteessa liian moni raiskaus jää ilmoittamatta, tutkimatta ja rankaisematta.

² Porges, Stephen W (April 2009). "The polyvagal theory: New insights into adaptive reactions of the autonomic nervous system". *Cleveland Clinic Journal of Medicine*. 76 (Supplement 2): S86–S90. doi:10.3949/ccjm.76.s2.17. ISSN 1939-2869. PMC 3108032. PMID 19376991.

Suostumuksellisuuteen liittyvät vastaväitteet

Mediassa on esitetty karikatyyrimäisiä hahmotelmia siitä, miten ehdotettu lainsäädäntö johtaisi suostumuslomakkeiden täyttämiseen ennen seksiin ryhtymistä ja tuhoasi luontevan seksuaalisen kanssakäymisen. Jotkut ovat tuoneet esiin huolensa siitä, etteivät enää uskalla ryhtyä seksisuhteisiin, koska vaarana ovat jälkikäteiset väitteet suostumuksen puutteesta ja rikossyyte raiskauksesta. Voidaan pelätä myös perusteettomia, kostoksi tai katumisen vuoksi nostettuja syytteitä.

Väestöliitto ei näe suostumuksellisuuden tuhoavan luontevaa seksuaalista kanssakäymistä, vaan ennemminkin vahvistavan sitä. Seksiin ryhtyessään kummallakin osapuolella on velvoite havainnoida toisiaan ja varmistua siitä, että kumpikin on suostuvainen. Seksisuhteissa on lähtökohtana ilman raiskauslainsäädäntöäkin, että seksiin ryhdytään vain molempien osapuolten sitä halutessa. Tässä suhteessa uusi suostumusperustainen raiskauslainsäädäntö ei muuta yleistä ymmärrystä, vaan on sen mukainen.

Ihmiset osaavat tunnistaa tuntemansa henkilön halukkuuden seksiin ilman lomakkeiden täyttämistä tai muuta todistusaineistoakin. Jos suostumuksesta on epävarmuutta kuten voi olla uuden tuttavuuden tai satunnaisen seksikumppanin kanssa, sen voi selvittää kysymällä. Suostumusperustaisuus vahvistaa tasa-arvoisuutta siten, että molemmat osapuolet ovat yhtä vastuullisia toimijoita. Suostumuksellisuuden tuominen lainsäädännön tasolle ilmaisee sen yhteiskunnallisen tosiasian, että seksuaalinen itsemääräämisoikeus koskee kaikkia.

Seksuaalisessa vuorovaikutuksessa osalliset avautuvat toisilleen haavoittuvina ja jokainen seksisuhde perustuu siten luottamukselle. On huolehdittava siitä, että lakimuutoksen yhteydessä tiedotuksella tuodaan esiin luottamuksen ja molemminpuolisen vastuun merkitys seksuaalisuudessa. Uuden lainsäädännön tarkoituksena ei ole tuoda seksisuhteisiin epävarmuutta tai asettaa miehiä ja naisia toisiaan vastaan, vaan se päinvastoin hälventää ja selkiyttää kanssakäymisen tasa-arvoisia ehtoja. Näin voidaan parhaimmillaan ennaltaehkäistä raiskauksia.

Nykyisen lainsäädännön oloissa moni raiskaus jää ilmoittamatta, koska uhri ei usko saavansa poliisissa ja oikeusprosessista reilua kohtelua. Lakimuutos ei valitettavasti sinänsä tuo tähän muutosta. Suostumusperustainen lainsäädäntö voi kuitenkin olla raiskauksen kokeneille merkki heidän kokemansa vääryyden yhteiskunnallisesta tunnistamisesta. Se on myös viesti kaikkien seksuaalioikeuksista.

Raiskausilmoituksia voidaan potentiaalisesti käyttää kiusaamisen, koston tai oman katumuksen välineinä. Mahdollisesti syytön osapuoli voi joutua kärsimään tutkintaprosessin. On syytä varmistaa, ettei raiskauksen määritelmän muutoksella helpoteta perusteettomia tutkintapyyntöjä. Etenkin nuoriin henkilöihin kohdistuessaan ne aiheuttavat turhaa henkistä ja sosiaalista kärsimystä sekä pahimmillaan lisäävät syytöksen kohteiksi joutuneiden itsemurhariskiä maineen menetyksen vuoksi. Jo nykyinen raiskauslainsäädäntö mahdollistaa perusteettomat raiskausilmoitukset, joten suostumukseen perustuva lainsäädäntö ei merkittävästi näyttäisi muuttavan tilannetta.

Yksityiskohtaiset kommentit

Väestöliitto haluaa tuoda esiin seuraavia näkökohtia kansalaisaloitteen tekemään lakiehdotuksen tekstiin.

- kun luvun 20 § 1:ssä määritellään tilanteita, joissa suostumuksen olemista ei voida päätellä, on sanamuodot muotoiltava tätä ehdotusta tarkemmin ja yksiselitteisemmin. Esimerkiksi miten suostumuksen säilyminen todennetaan, jos henkilö sammuu sukupuolisen kanssakäymisen aikana? Kun sanotaan ”ymmärtänyt suostuvansa” vain tietylnlaiseen seksuaaliseen

kanssakäymiseen, millä tavalla todennetaan, minkälaiseen kanssakäymiseen henkilö on "ymmärtänyt suostuvansa"?

- suostumusta ei voi ehdotuksen mukaan ilmaista sanoin tai käyttäytymisellä henkilön puolesta kukaan muu. Tässä olisi huomioitava, millä tavoin tämä ehto mahdollistaa esimerkiksi viittomakielisen tulkin tai muun järjestelyn, jossa vammaisen puolesta voi välittää suostumuksen toinen henkilö. Kaiken kaikkiaan **on tarpeen pyytää ehdotuksesta lausunto vammaisjärjestöiltä**, jotka pystyvät arvioimaan ehdotettua lakimuutosta vammaisten näkökulmasta.
- Kohdassa h) ehdotetaan, että "jos teon kohteena on kahdeksaatoista vuotta nuorempi lapsi. Tässä kohdassa raiskauksena ei pidetä tekoa, joka ei loukkaa kohteen seksuaalista itsemääräämisoikeutta ja jonka osapuolten iässä sekä henkisessä ja ruumiillisessa kypsyydessä ei ole suurta eroa."

Tämä muuttaisi nykykäytäntöä, jossa sukupuoliyhteys 16-17-vuotiaan ja vanhemman henkilön välillä on laillinen. Jos säännös muotoillaan ehdotetulla tavalla, 16-17-vuotiaan kanssa sukupuoliyhteys olisi poikkeuksetta raiskaus, jolleivät osapuolet ole iältään ja kehitysasteeltaan lähellä toisiaan. Siis esimerkiksi 17-vuotiaan ja 25-vuotiaan sukupuolisuhte olisi raiskaus, riippumatta siitä ovatko osapuolet antaneet siihen suostumuksensa.

Tulkinta olisi siis erilainen kuin nykylaisäädännössä, jossa suojaikäraja on 16 vuotta, laissa määriteltyjä poikkeustilanteita lukuun ottamatta.

Suostumukseen perustuvassa lakimuutoksessa tulisi käydä systemaattisesti lävitse sen mahdolliset vaikutukset 16-17-vuotiaisiin kohdistuviin seksuaalirikoksiin. Väestöliitto ei kannata tässä yhteydessä suojaikärajan nostamista 18 ikävuoteen ilman tähän liittyvää perinpohjaista selvitystä rikoslain muutoksen vaikutuksista.

- Perusteluissa "törkeän piittaamattomuuden momentiksi" kutsuttu 1§:n momentti säätäisi teon törkeästä piittaamattomuudesta: "Raiskauksesta tuomitaan myös se, joka suhtautuen törkeän piittaamattomasti toisen henkilön suostumuksen puutteeseen toteuttaa teon."

Jää epäselväksi, mihin tätä momenttia tarvitaan, jos sukupuoliyhteydeltä nimenomaisesti vaaditaan kummankin suostumusta ja sen puute on jo edellisessä momentissa määritelty raiskaukseksi. Lakiehdotuksen perusteluissa tätä muutosta pidetään merkittävänä, koska se edellyttää osapuolten selvittävän toistensa suostumuksen sukupuoliyhteyteen. Tätä momenttia tulisi selkiyttää, sillä nykymuodossa sen ilmeinen tarkoitus – tekijän vastuu suostumuksen selvittämisestä – ei avaudu. **"Törkeän piittaamattomuuden" käsite ja soveltamistilanteet jäävät tässä yhteydessä epäselviksi.**

Perusteluissa viitataan Norjan käytäntöön, mutta perustelujen lopussa Norjaa ei ole lueteltu niiden maiden joukossa, joissa on käytössä suostumukseen perustuva raiskauslainsäädäntö. Siten jää epäselväksi, millaisessa yhteydessä tämä säädös on norjalaisessa lainsäädännössä.

Johtopäätökset

Väestöliitto pitää kannatettavana raiskausmääritelmän muuttamista suostumukseen perustuvaksi.

Muutos suostumusperustaiseen raiskauksen määritelmään on hyvin perusteltu, koska se selkiyttää sallitun ja tuomittavan seksuaalisen käyttäytymisen rajoja. Se lisää raiskauksen uhrin oikeusturvaa tilanteessa, jossa hän on lamaantunut tai jäykistynyt toimintakyvyttömäksi.

Väestöliitto esittää kansalaisaloitteen mukaista suostumusperustaisen raiskauslainsäädännön valmistelua. Valmistelun tulee noudattaa tavanomaista rikoslain säädösvalmistelun

perinpohjaisuutta ja tarkkuutta. Kyseessä olevien tekojen vakavuus uhrin kannalta sekä syytettyjen oikeusturva edellyttävät, että lainmuutoksen perustelut ja esityöt viedään sellaiselle tasolle, että oikeuskäytäntö voi perustua niihin. Säännösten on oltava yksiselitteisiä ja tarkkoja ja esitöiden on tuettava riittävästi muutoksen sisällön ymmärtämistä ja lain tulkintaa.

Kyseessä on merkittävä muutos rikoslakiin, joka edellyttää siten myös laajan lausuntokierroksen. Erityisesti vammaisjärjestöiltä ja oikeuslaitokselta tarvitaan lausuntoja.

Helsingissä 20.11.2019

VÄESTÖLIITTO RY

Eija Koivuranta
toimitusjohtaja

Minna Säävälä
ohjelmajohtaja